

Hvorfor formidle børnelitterære klassikere?

Om børnenes kulturarv og børnelitteraturen som kulturspejl

Af Helene Høyrup

Børn og unge er som bekendt den gruppe i befolkningen, der har langt den største mediespredning og med hensyn til mediebrug i særlig grad har taget de nye medier til sig (1). I lyset heraf er det interessant at iagttage, hvordan regeringens børnekulturpolitiske redegørelse indeholder en slags modgående opdagninger mod det radikalt fremadrettede, der ligger i børns mediebrug og -præferencer. Kulturarven, lokalsamfundet, mødet med de ældre generationer og kroppen fremhæves som nødvendige helheds- og sammenhængsskabende faktorer i børnenes i øvrigt postmoderne liv, som det anskues gennem redegørelsens voksenbriller.

Man kan måske sige, at kulturformidling for børn dermed på den ene side bliver et spørgsmål om at skabe rum og muligheder for *sammenhænge*, hvilket selvfølgelig vil ytre sig forskelligt, alt efter i hvilken dimension i det treleddede kulturbegreb (kultur for, med og af børn) vi befinder os. På den anden side bliver det en bestræbelse på at *skabe distance og udvide verden* kvalitativt. Den brasilianske pædagogiske filosof Paulo Freire har defineret opdragelse som det at vise et barn verden. Man kunne også med ungdomskulturforskeren Ziehe tale om voksnes forpligtelse til at opstille en "god anderledeshed", en modvægt mod indsnævrende, narcissistiske kulturtræk i f.eks. populærkulturen. At vise verden og kulturen som andethed, mangfoldighed og som historisk foran-

derlig. Når vi taler om formidling af kulturarven, kunne man argumentere for, at det her også må dreje sig om *børnenes kulturarv*, som den eksempelvis kommer til udtryk i litteraturen og de børnelitterære klassikere. Den canadiske børnelitteraturforsker Roderick McGillis fremhæver i den forbindelse klassikerne som børns indgang til historien og kulturen:

"Recently at a conference on children's literature, I heard one educationalist remark that in the inner city schools of New York children did not, in fact, read anything; rather, they received their stories and narratives from television and other visual media. Be this as it may, my passionate belief is that the competent and informed reading of literature prepares us to stand apart from the narratives we receive in whatever form. Further, because narrative feeds on narrative, because all forms of imaginative thinking partake of previous constructions of the human imagination, knowledge of the past and its cultural products is formative. To deprive children access to - indeed, to fail to encourage knowledge of - the so-called classics of children's literature is to deprive them access to their history as well as ours /.../ /Tolerance and perpetuation of texts from past and present are surely as important in children's literature as they are in adult literature." (McGillis, s. 26)

De værker, der står i centrum for McGillis' anbefaling, er værker, der viser verden som kulturskabt og heterogen i Georges Batailles forstand, som kæmper imod verdens homogenisering og rummer kvalificerede diskussioner af (børne)læserens tilstedeværelse i kulturen. Men hvilke formative træk kan man i den henseende pege på hos børnelitterære klassikere?

Børnelitteraturens meddelelsesforhold

Med Perry Nodelman kan børnelitterære klassikere, på linje med voksenlitteraturens, defineres som hidtil uudtømmelige værker:

"What keeps them /): klassikerne/ alive and causes us to consider them great is our ability to keep reading them in new ways, to be continually attentive to the as yet unconsidered possibility of meaning within them." (Nodelman, s. 107-108)

De væsenstræk, som Erik Skyum-Nielsen har fremanalyseret i forbindelse med voksenlitteraturens klassikere, nemlig universalitet/almengyldighed, transhistorisk rækkevidde og kompleksitet/sluttethed, gælder i vidt samme omfang for børnelitteraturen (2). Den sporadiske litteraturvidenskabelige offentlighed på dansk grund har imidlertid hindret en nuanceret forståelse af en række æstetiske træk, der er specielle for børnelitteratur. Tag for eksempel dens særlige fortælleformer. Hos mange klassikere møder læseren en udfordrende spænding mellem identifikation og distance, mellem et implicit barnligt og voksent fortællelag, som sættes i svingninger og eventuelt interfererer. Børnelitteraturen er eksperimentets verden på den måde, at forholdet mellem generationer eller uskyld og erfaring sættes i scene. Der er i høj grad tale om konstruerede tekster, fordi de tolker forholdet mellem voksen, barn, barnet-i-den-voksne og den-voksne-i-barnet. Laura Ingalls Wilder anvender f.eks. et sammensat barne- og voksenlag i det fortalte, hvilket skaber rum for såvel oplevelse som erfaringsformidling. Det voksne, erindrende lag rummer et vemod, fordi den barnlige, fortættede oplevelse knyttet til naturen er dømt til at bukke under for kulturen og dø. Kulturen underlægger sig, som romanserien om Laura skrider frem, i stigende grad naturen:

"De vilde dyr vandrede rundt og fandt deres føde, som om de levede på en græsgang, der strakte sig langt længere end et menneske kunne se, og der var ingen nybyggere, kun indianere." (*Det lille hus på prærien*, s. 10, min fremhævning)

I det lille "som om" er der indlejret en voksenerfaring, eftersom tiden inddæmnes til et øjeblik, der ligesom barndommen ifølge denne periodes barndomsbegreb er dømt til at være tidsbegrænset. Barneperspektivet, som især er knyttet til Laura, og bl.a. formidles via naturbeskrivelserne og fascinationen af indianernes frie liv (at ride uden sadel!), bruges så modgående, til at skabe en ambivalens og protest imod selve opdragelses- og kulturprocessen. Lauras individplan spejles i den amerikanske kultur. På begge niveauer afløses natur af kultur, men de sproglige billeder af den uspolerede prærie, som er formidlet i en forbilledlig, dugfrisk klarhed, læseren aldrig glemmer, står tilbage som utopi og som et spørgsmål om, hvad der er bedst – de åbne begyndelser og den kulturelle sameksistens mellem racerne, eller de kulturelle ordener, der efterhånden tager over.

Mange klassikere indeholder desuden undertekster, der anfægter kulturen og sætter forholdet mellem kultur og magt på dagsordenen. Det kan dreje sig om protester, afvigende eller alternative perspektiver, der på forskellig vis mimer et børneperspektiv. Tilstedeværelsen af de mange stemmer er et parallelt træk til, hvad man møder i folkløse, såkaldt postkolonial og feministisk litteratur. Den canadiske litteraturforsker Lissa Paul taler i den forbindelse om:

"/.../ det som kvindelitteratur og barnelitteratur har felles - et tema som ligger i en felles kontekst (de innelukkede handlingsarenaene) og et felles spåk (av annethet)" (her citeret fra Bache-Wiig)

Der kan være tale om polyfone værker med kanonvaldistiske træk, om en leg med anknypningspunkter som kritisk diskuterer det at vokse ind i en kultur. Kroneksemplet er her H.C. Andersen, som jo identificerer sig med det barnlige perspektiv ud fra en oplevelse af fælles marginalisering. Når moderne børn læser *Den store Bastian*, der

fornylig er blevet genudgivet på dansk eller en moderne pastiche over samme, såsom Roald Dahls *Charlie og chokoladefabrikken*, indgår de sikkert også i en leg med kulturelle magtpositioner, som de kan entre og gyse ved efter forgodtbefindende, snarere end at lade sig retlede af.

Med hensyn til de funktionskriterier for klassikernes efterliv, som Skyum-Nielsen har opstillet (3), møder man inden for børnelitteraturen en udpræget divergens de nationale formidlingskulturer imellem. I nogle lande, herunder Sverige, Finland, England, U.S.A. og Canada, forskes og undervises der som bekendt langt mere i børnelitteratur end i Danmark, og dette befordrer tilsyneladende et mere udtalt focus på formidling af kulturarven i form af børnelitteratur. I begyndelsen af 1990'erne havde vi på dansk grund en kanondiskussion, der drejede sig om formidling af de voksenlitterære værker til gymnasieungdommen, men i andre lande oplever man tilsvarende løbende kanon-diskussioner inden for børnelitteratur. Hvad angår billedbogen har australske, aboriginale børnebogsforfattere (f.eks. Elsie Jones) anfægtet den "hvide" kanon med en etnisk-postkolonial mod-kanon. Denne er præget af gruppeorientering fremfor forfatter-/individorientering. Billedbogen ses som bærer af aboriginal tradition, forfatteren som en "custodian of stories", og der anvendes polyfone fortælleformer i et opgør med, hvad der opfattes som imperialistisk nostalgi. Uden for den udøvende litteraturs rækker kan man pege på de jævnlige kanon-diskussioner i U.S.A., hvor børnelitteraturen i høj grad forstås som et kulturhistorisk og ideologisk spejl (4).

Peter Hunt har i England slået til lyd for, at den eneste kanon, der kan eksistere i børnelitteraturen, er den litteratur, børn rent faktisk læser (Hunt, s. 14), men som også McGillis påpeger i denne artikels indledende citat, afhænger litteraturens levedygtighed i høj grad af, hvilken litteratur vi som kultur vælger at holde i live.

Klassikerne, kulturprocessen og kulturarven

På grund af de særlige fortælleforhold er det at vokse ind i kulturen et tema i al børnelitteratur. Allerede valg af fortællertype implicerer jo et syn på børn som læsere og aktører, og rent litteratur-

historisk har der faktisk ikke været særlig mange begrænsede førstepersonsfortællere i børnelitteraturen, fordi afkodningen af den voksnes kulturelle projekt med børnelæseren har været opfattet som centralt. Hvis det holder stik, at børnelitteraturen i særlig grad italesætter kulturprocessen, kan man hævde, at klassikerne i særdeleshed er opbygget omkring en ambivalens over for samme, hvilket har holdt dem i live over tid. Louisa M. Alcotts romanserie *Pigebørn* kan her tjene som eksempel. Blandt danske børn (ikke amerikanske, for der betegnes den stadig som "the American female myth no. 1"!) har den formodentlig faldende udlånsfrekvens, men på et kursus har jeg ladet mig fortælle af en børnebibliotekar, at den nu læses med udbytte af en del indvandrepiger, som her måske oplever tvetydighederne og smerten ved den borgerlige pigeopdragelse i fortættet form, og som noget de kan bruge i deres eget liv. *Pigebørn* er en fortælling, der bevidst unddrager sig lette rubriceringer. Som Karen Blixen skrev modtekster til Bibelen og andre maskulint kanoniserede livstolkninger, skriver Alcott op imod puritanismens dannelsesmodel i *Pilgrim's Progress*. I løbet af det 19. århundrede blev puritanismen afløst af nye kulturelle livsbilleder, i takt med at kvinder fik adgang til offentligheden og markedet. 1880'ernes amerikanske samfund var både præget af ny kvindefrigørelse og "backlash", en spænding der genfindes i romanserien.

Værket er bygget op omkring dilemmaer. Der er således en spænding mellem eksplicit moral og puritanisme, som den kommer til udtryk i farens belærende brev, og en fascination af de nye muligheder for kvinder, en vild lyst og begær efter verden og mindre fastlåste kønspositioner. Disse spilles symbolsk ud i pigernes amatørteater, 1800-tallets selvskabesscene, som man også møder det beskrevet i samtidens erindringslitteratur og opvækstbeskrivelser, på hjemlig grund hos bl.a. Oehlenschläger, H.C. Andersen og senere Karen Blixen, hvis opdragelse foregik i den gamle orden. Det er en kvalitet ved værket, at det lader dilemmaerne fremstå som svært løselige fremfor at forsimple vejen frem mod personlig autonomi. De mest markante ambivalenser står mellem det kunstnerisk-ekspressive (f.eks. hovedpersonen Jos kunst) og det moralske, mellem at stifte og indgå i samfund (hjemmet, skolen som Jo senere starter)

og så det personlige udtryk. March-pigerne opdrages på én gang som individer; de dyrker hver deres kunstart, men samtidig vejleder moren dem om, at den sande lykke ligger i de traditionelle kvindelige værdier. Kvindeverdenen fremstilles som et attraktivt modstykke til det tomme nabohus, hvor der kun bor mænd, men samtidig lader Alcott figuren Beth, der repræsenterer 1800-tallets selvudslettende privatsfærekvindelighed, dø. Hun finder ingen plads i en verden, hvor kvinder skal kunne begå sig offentligt og på markedsbetingelser. En yderligere modsætning findes der mellem behovet for selvstændighed og at udtrykke feminitet (et eksempel er Jos sorg over ofret af sit lange hår). Jo vælger en slags androgyn, udadvent moral, og hendes selvstændighed kommer til udtryk som et opgør med hendes "gotiske" fortællinger, med den kvindelige, melodramatiske side.

Romanen handler om forholdet mellem at tie og tale, og de betingelser hvorunder man kan indgå i en kultur på et bestemt historisk tidspunkt. Den anskueliggør kulturprocessen, men er samtidig et historisk dokument, der viser, at barndommen og opvæksten kan være kvalitativt anderledes, end den er for de fleste børn i dag. Enheden af oplevelse og distance er en god grobund for en kulturhistorisk og –kritisk forståelse, en god indgang til at forstå kulturarven i form af de voksnes projekter med børn.

Noter

1. Se f.eks. *Betænkning om børns og unges brug af massemedier*. Den mere kvalitativt orienterede receptionsforskning viser endvidere, hvordan børns identitet i stigende grad er mediebåren.
2. Kvalitetskriterierne er næsten samstemmende med de af Sven Møller Kristensen fremhævede på børnelitteraturens område i essayet "Børnebogen kunstnerisk set".
3. Skyum-Nielsens funktionskriterier lyder i kort form som følger:
 - At værket stadig er levende
 - at det er traditionsbærende
 - at det øver påvirkning, f.eks. hos senere forfattere

- at det udfordrer litteraturkritikken til nytolkninger.

4. Et par eksempler er optrykt i bogen *Teaching Children's Literature*, hvor titlerne er sigende, f.eks. Bruce A. Ronda: "An American Canon of Children's Literature" og Jon C. Stott: "Native American Narratives and the Children's Literature Curriculum".

Litteraturhenvisninger

Alcott, Louisa M.: *Pigebørn* (originaludgave 1868)

Betænkning om børns og unges brug af massemedier, Kbh.: Medieudvalget, 1996

Frey, Charles og John Griffith: *The Literary Heritage of Childhood. An Appraisal of Children's Classics in the Western Tradition*, New York/London: Greenwood Press, 1987

Hunosøe, Jørgen og Hans Henrik Schwab: *At læse klassikere*. Kbh.: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 1991

Hunt, Peter: *Criticism, Theory and Children's Literature*, London: Blackwell, 1991

Kristensen, Sven Møller: "Børnebogen kunstnerisk set"; in Sven Møller Kristensen og Preben Ramløv (red.): *Børne- og ungdomsbøger*, Kbh.: Gyldendals Pædagogiske Bibliotek, 1969

McGillis, Roderick: *The Nimble Reader. Literary Theory and Children's Literature*, New York/London: Twayne Publishers, 1996

Nodelman, Perry: *The Pleasures of Children's Literature*, New York: Longman, 1992

Paul, Lissa: "Enigmavariasjonene – hva feministisk teori vet om barnelitteratur"; in Harald Bache-Wiig (red.): *Nye veier til barneboka*, Oslo: Landsforlaget for Norskundervisning, 1997

Sadler, Glenn Edward (red.): *Teaching Children's Literature. Issues, Pedagogy, Resources*, New York: MLA, 1992

Skyum-Nielsen, Erik: *Den oversatte klassiker*. Tre essays om litterær traditionsformidling, Kbh.: Det Kongelige Bibliotek, Museum Tusulanums Forlag, 1997

Ziehe, Thomas: "God anderledeshed"; in Jens Ager Hansen og Torben Størner (red.): *Unge og ungdom i 1990'erne*, Århus: DEL, 1998

Wilder, Laura Ingalls: *Det lille hus på prærien* (originaludgave 1935, her citeres fra Gyldendals udgave, 1972)